

БАГРАТІОН-МУХРАНСЬКА К. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИНОМІЮ КАЗКОВОЇ ТА РЕАЛЬНОЇ
ТОПОНІМІЇ У БАЛАДАХ ПРО ТОМАСА РИМАЧА ТА ТЕМА ЛІНА
(на матеріалі творчості В. Скотта)

Статтю присвячено короткому лінгвістичному аналізу казкової та реальної топонімії у баладах про Томаса Римача та Тема Ліна в художніх текстах Вальтера Скотта. Питання дослідження антиномії “історія-вигадка” на матеріалі трансформованої літературної творчості є цікавою темою для вивчення. З’ясування взаємодії елементів триєдності – “фольклор–література–історія” як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу, відкриває нові можливості для глибинного розуміння менталітету та загальноєвропейських цінностей.

Ключові слова: художній текст, казкова та реальна топонімії, Томас Римач, Тем Лін, літературна творчість.

Статья посвящена короткому лингвистическому анализу сказочной и реальной топонимии в балладах о Томасе Рифмаче и Тэме Лине в художественных текстах Вальтера Скотта. Вопрос исследования антиномии “история-выдумка” на материале трансформированного, литературного творчества является интересной темой для изучения. Выяснение взаимодействия элементов триединства – “фольклор–литература–история” как типичного явления, присущего многим культурам, все более входит в научный оборот, открывает новые возможности для глубокого понимания менталитета и общеевропейских ценностей.

Ключевые слова: художественный текст, сказочная и реальная топонимии, Томас Римач, Тэм Лин, литературное творчество.

The article is dedicated to the short linguistic analysis of fictional and real toponymy in ballads about Thomas the Rhymer and Tem Lin in literary heritage of Walter Scott. The research of “history-fiction” antinomy, done on the basis of artist’s literary works, reflects “folklore–literature–history” triumvirate as and opens the new scientific horizons for deeper mentality and European values understanding.

Key words: literary text, fictional and real toponymy, Tem Lin, Thomas the Rhymer, literary creativity.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розуміння художнього тексту, у даній статті здійснюється лінгвістичний аналіз казкової та реальної топонімії у баладах про Томаса Римача та Тема Ліна в художніх текстах Вальтера Скотта.

Актуальність. Поєднання фольклору та історії є домінуючим елементом у творчості таких відомих і, на перший погляд, досконально вивчених письменників як Вальтер Скотт. З’ясування взаємодії елементів триєдності “фольклор–література–історія” як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу. Воно втілюється у дослідженнях А. Аклан, П. Будівського, О. Веселовського,

М. Пазяка, Б. Путілова, І. Франка та багатьох інших дослідників. Герої, події, казкова топонімія пізнього епосу органічно поєднуються із реальними історичними фактами і тому дуже часто претендують на беззаперечну історичну достовірність. Події, що відбуваються у пізньому епосі, одночасно реальні і умовні. Тому дослідник Б. Путілов у своїй книжці “Героїчний епос та дійсність” стверджує, що зрозуміти справжній зміст і значення персонажів та подій можна лише піддавши твори реально-біографічному та лінгвістичному компаративному аналізу [1]. Впродовж століть світ пізнає Шотландію крізь призму їх творчого світосприйняття і вносить вагомий вклад у розуміння менталітету та ствердження загальноєвропейських цінностей.

Об’єктом дослідження статті є обрані художні твори видатного шотландського письменника Вальтера Скотта. Готичні сюжети і мотиви, які можна зустріти в поемах письменника майже не мають національної специфіки. Однак Скотт майстерно забарвлює ці доволі нейтральні сюжети національним та місцевим колоритом. Тому він передусім локалізує дію. Ця локалізація є не лише топографічною, оскільки описи місцевості у багатьох випадках передбачають розвиток сюжету. Намагаючись якомога майстерніше наслідувати старовинну поезію. “Пісні менестрелів шотландського прикордоння” (1802 р.) містили коментарі в основному історичного та культурологічного змісту і увібрали всі типи балад, з якими Вальтер Скотт ознайомився під час дослідження “Пам’яток старої англійської поезії” (1765). Це були балади побутові, любовні, про розбійників, на фантастичну тематику, історичні, а також твори сучасників письменника. Таким чином вони були не лише народними, а й авторськими. Але всі вони лише готували читача до сприйняття дійсної перлини творчості В. Скотта – балади “Томас Римач”. В основу сюжету було покладено шотландські фольклорні джерела про відомого барда, який мав ще ім’я Томас з Ерсилдуна, та про багатьох казкових створінь: ельфів, фей та інших традиційних персонажів європейської народної творчості. *“Творчість Томаса Римача слугувала джерелом натхнення для багатьох відомих бардів, що жили після нього. Доказом цього може слугувати той факт, що через багато років, уже у XIV–XV сторіччях такі менестрелі, як Барбор (1316–1395), Уїнтаун, Генрі Менестрель або Гаррі Сліпий (середина XV століття), Роберт Хенрісон (1425–1495), Уільям Данбар (1460–1520), Гевін Даглас (1474–1522) залюбки вдавалися до переказів пророцтв Лермонта, чим завжди викликали зацікавлення осіб королівської крові, при*

дворі яких вони жили і співали усе своє життя” [2]. Незважаючи на легендарний, часом фантастичний ореол, який огортає Томаса Римача, це була реальна історична постать. За свідченнями багатьох істориків та архівних документів він жив приблизно між 1220 та 1297 роками, переживши двох великих шотландських королів: Олександра II (1214–1249 рр.) та його наступника Олександра III, який правив з 1249 до 1286 року. Тому цілком можливо, що Томас був насправді свідком багатьох дуже значущих історичних подій. Постать Олександра III цікава тим, що він завершував династію Дункелд, яка була при владі з 1034 до 1040 року. Після незначної перерви ця династія знову повернулася до влади в особі сина Дункана I Малколма III Канмора, який процарював до 1093 року. Загалом історія цієї династії складає 228 років. Через трагічний збіг обставин саме Олександр III судилося стати останнім геллом на шотландському престолі, а, отже, разом з ним минала ціла епоха в історії країни. Римач співав при дворі цього короля і, за легендами, нібито передрік йому день його трагічної загибелі. Великий бард та пророк був, до того ж, знатним землевласником. Згідно із старовинними шотландськими переказами, він жив у високій Башті Ерлів, побудованій Ерлами Марчами, потім Лордами Ерсилдунськими коло поселення Ерсилдун, округ Мерс, графство Бервік, яке колись слугувало резиденцією шотландським королям. Про це свідчать хартії, що були видані абатству Мельроз у день його заснування і були підписані шотландськими королями у 1163 році [3]. Саме через назву поселення, до речі, Томаса називали Ерсилдун, Пізніше, завдяки надзвичайному поетичному дару, він отримав ще одне прізвисько – Римач.

Повертаючись до питання використання топонімічних даних у “Томасі Римачі”, окрім знакового містечка Беннокберн та моста через ріку Твід, письменник згадує безверхий і старий кам’яний хрест, що часто зустрічається у фольклорних творах і котрий, за легендою, повинен був сховати під собою гори саксонських тіл, тобто автор також збагачує їх атрибутами, характерними для суто фольклорного простору. Дослідження, яке було зроблене нами у 2007 році довело, що Томас Римач та Тем Лін могли мати спільний історичний прототип, а відтак балади, які були їм присвячені, мають спільну топоніміку. [4]. Якщо вірити дослідникам шотландської народної творчості, Вальтеру Скотту прислужилися принаймні 39 головних версій балад власне про Тема Ліна. Причому назва казкових та реальних топонімій дуже часто збігаються. Проаналізувавши 33 з них, ми прийшли до таких цікавих результатів:

Таблиця 1

Географічна назва	Номер балади
Каттерхау	1, 2, 8, 9, 12, 14, 17, 20, 24
Каттершау	15, 29, 31
Каттерхолл	16, 17, 25
Каттеріс-ха	5, 28
Каттеріс-Вууд	7, 11, 23
Ліс Ловців	19, 21
Честеровський ліс	4, 26
Ліс Частер	6, 30
Кертонха	3, 32
Кірк Ярд	6, 27
Маріінські ліси	22, 33
Болотяні ліси	10

Що стосується місця дії обох балад, вони також схожі, а у варіанті № 6 балади “Тем Лін” та балад “Томас Римач” взагалі співпадають. Цікавий факт: ліс Каттерхау також є реальним географічним місцем і знаходиться якраз між річками Ярроу та Еттрік, тобто там, де знаходяться згадані нами магичні кола та Смальгольмський замок. Треба також зазначити те, що у пізніших версіях балади поруч із Каттерхау з’являється певне місце, де Дженет чекає на Тема Ліна і де згідно із фольклорними пам’ятками також з’являлися феї та ельфи:

Таблиця 2

Географічна назва	Номер балади
Блекдинг Кросс	8, 25, 29
Блексток	5, 28
Честерівський міст	12, 30
Кріксміск	6, 26
Придорожній хрест	1, 2, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 24, 31
Старий міст через ріку	19, 21, 22
Великий хрест	4, 27, 32
Райдз кросс	4, 33[5].

Необхідно зауважити, що поняття простору і часу у фольклорних та літературних творах суттєво відрізняються від поняття історичного часу. Так, зокрема, ті зразки народних балад, які розглядаються у дослідженні ,

яскраво ілюструють специфіку хронотопу фольклорних текстів. Історичні події, місця та персонажі трансформуються відповідно до міфологічного часопростору, який завжди замкнутий як “річ-у-собі”, і розвивається за власними законами, на які історичні події та персонажі мають лише опосередкований вплив, як це спостерігається і в українських героїчних баладах (наприклад, “Про козака Голоту”, “Пісня про Байду”, “Дума про Самійла Кішку” та ін.) [5].

Перспективи дослідження. Топонімічні твори представляють надзвичайно великий і різноманітний за тематичним наповненням, поетичним вираженням пласт, який охоплює сферу народних знань. Збором і поширенням зразків топонімічної народної прози займалось чимало науковців. Леся Українка писала про потребу знати “пахощі епохи”, які виразно вчуваються у перлинах народної творчості [6]. У кожному Українському та Шотландському селі можна почути оповіді про місця, у назвах яких зберігся відбиток історії. Вивчення власних географічних назв сприяє висвітленню важливих явищ історії народу та його мови, забезпечить ширше використання цих даних в навчально-виховній роботі, може бути цікавим для роботи державних органів та організацій по картографуванню, спонукає до підготовки та укладання топонімічних словників, довідників, атласів і т. п. Проведене нами дослідження дозволяє поглибити вивчення міфосвідомості, як специфічної архетипічної системи, що може використовуватися як базовий інформаційно-свідомісний рівень з метою розуміння реального та відображеного факту (пізнання міфологічного світу силою уяви, як вищої функції розуму). Адже головна причина неефективної інформаційної розгерметизації етнічної свідомості полягає у слабкому процесі створення інформаційного елітарного емоційно-свідомісного горизонту, орієнтації етнічних індивідуальностей на духовні центри інших етнічних систем. Усім цим негативним впливам протиставив свою фольклористичну та літературну діяльність Вальтер Скотт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Путилов Б. Н. Героический эпос и действительность / Б. Н. Путилов. – Л. : Наука, 1988. – 223 с.
2. Alexander J.H. and Hewitt D. Scott and his Influence / H. J. Alexandr, D. Hewit // The Papers of the Aberdeen Scott Conference [“Aberdeen: Association for Scottish Literary Studies”]. – 1983. – 467 с.
3. Evans T. M. English and Scottish glimpses – W. Scott and Robert Burns / T. M. Evans. – Glasgo : Penguin Books, 1986. – 341 с.
4. Багратіон-Мухранська К. В. Фольклорні джерела творчості Роберта Бернса та Вальтера Скотта у контексті антиномії “історія-вігадка” : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Каріна Володимирівна Багратіон-Мухранська ; Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 185 с.
5. Плісецький М. Українські народні думи : Сюжети і образи / М. Плісецький. – К. : Кобза, 1994. – 363 с.
6. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.